

«Η πορεία του θεσμού της συνεκπαίδευσης στην Ελλάδα»

1. **ΧΑΜΠΙΔΗΣ Θεόδωρος**, Φιλολόγος, Κάτοχος Μ.Δ.Ε. Παιδαγωγικής, Υπ. Διδάκτορας Παιδαγωγικής
2. **ΤΑΡΑΤΟΡΗ Ελένη**, Καθηγήτρια Δ.Π.Θ.

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Η κατοχύρωση του δικαιώματος πρόσβασης των γυναικών στα εκπαιδευτικά αγαθά αποτελεί μείζον ζήτημα της κοινωνικής δικαιοσύνης. Η νομοθετική εξέλιξη της συνεκπαίδευσης στην Ελλάδα αναδεικνύει σημαντικές διαστάσεις της πολιτικής, κοινωνικής, οικονομικής και πολιτιστικής πορείας της χώρας από τον δέκατο ένατο αιώνα ως σήμερα. Τυπικά η επιβολή της συνεκπαίδευσης δε θα έπρεπε να αφήνει περιθώρια για αμφισβήτηση της εξασφάλισης ίσων εκπαιδευτικών ευκαιριών στα δύο φύλα. Ωστόσο, η αποτελεσματικότητα του θεσμού αμφισβητείται, με αποτέλεσμα ακόμη και να αντιπροτείνεται η επαναφορά της αμιγούς ως προς το φύλο εκπαίδευσης. Στην εργασία αυτή επιχειρείται η ανασκόπηση της εξέλιξης του θεσμού της συνεκπαίδευσης στην Ελλάδα με βάση τα νομοθετικά και ιστορικά κυρίως πλαίσια ως τις μέρες μας.

ABSTRACT

The consolidation of women's right to equal access to educational goods constitutes a major issue of social justice. The legislative evolution of co-education in Greece highlights significant dimensions of political, social, economic and cultural progress that has been done since the nineteenth century. Formally, the imposition of co-education would be expected not to put the equal educational opportunities for both sexes into question. However, the effectiveness of the institution is indeed disputed leading even to the counter-proposal of the reintroduction of unmixed classes as far as the pupils' sex is concerned. This paper attempts to review the evolution of co-education in Greece considering its historical background as well as the legal framework at present.

1. ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Η θεματική της ιστορίας της εκπαίδευσης των γυναικών στην Ελλάδα τα τελευταία χρόνια αναπτύσσεται συστηματικά, παρά τις δυσκολίες που προκύπτουν λόγω της ευρύτητας της συγκεκριμένης θεματικής και της πολυπλοκότητάς των κοινωνικο-οικονομικών συνθηκών και των παιδαγωγικών και κοινωνικών προβληματισμών της υπό εξέταση εποχής (Ζιώγου-Καραστεργίου, 2006α). Μία - και ίσως η βασικότερη - διάσταση της συζήτησης για τη γυναικεία εκπαίδευση στην Ελλάδα είναι αυτή που αφορά στο ζήτημα της συνεκπαίδευσης, θέμα άμεσα συναρτημένο με την (αν)ισότητα εκπαιδευτικών ευκαιριών (Ζιώγου-Καραστεργίου, 1999α). Η βάση της ανισότητας αυτής βρίσκεται στις βαθιά ριζωμένες αντιλήψεις σχετικά με τη φυσική διαφορά των φύλων. Πρόκειται για κοινωνικές αντιλήψεις που έχουν επιδράσει άμεσα στην επίσημη κρατική νομοθεσία και τις παιδαγωγικές αντιλήψεις όσον αφορά την εκπαίδευση των δύο φύλων (Ζιώγου-Καραστεργίου και Κελεσίδου, 1997).

2. Η ΝΟΜΟΘΕΤΙΚΗ ΕΞΕΛΙΞΗ ΤΗΣ ΣΥΝΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ

Η πρώτη εκατονταετία του ελληνικού κράτους, αν και δεν αποφέρει νομοθετικούς καρπούς υπέρ της γυναικείας εκπαίδευσης, προετοιμάζει το έδαφος για αυτήν, καθώς χωρίς να αποκλείεται η γυναικεία εκπαίδευση, δε λαμβάνεται μέριμνα για αυτήν (Παπαγεωργίου, 2004). Στον 20^ο αιώνα τα πράγματα έχουν ωριμάσει, εφόσον προβάλλεται πια έντονα το αίτημα των γυναικών για την πρόσβασή τους στην αγορά εργασίας, για διεύρυνση της συμμετοχής τους στον κοινωνικό βίο και απολαβή των μορφωτικών αγαθών (Ζιώγου-Καραστεργίου και Κελεσίδου, 1997). Ορισμένα από τα κύρια στάδια στην εξέλιξη της

νομοθεσίας σχετικά με τη κατοχύρωση της ισότητας των εκπαιδευτικών ευκαιριών για τα δύο φύλα είναι τα εξής:

1. **Το Β.Δ. του 1834**: Καθιερώνεται η δωρεάν υποχρεωτική εκπαίδευση χωρίς διακρίσεις για τα δύο φύλα και ιδρύεται το Διδασκαλείο (Ταρατόρη, 2000, Χατζηδημού και Στραβάκου, 2005, το οποίο απευθύνεται και στα δύο φύλα, ενώ πρακτικά στοχεύει στην κατάρτιση μόνο ανδρών (Ιστορία του Ελληνικού Έθνους, τόμ. ΙΓ', 1977).
2. **Οι προτάσεις των Υπουργών Παιδείας, Θεογάρη (1840) και Νερουλού (1842) για ίδρυση «Λημόσιων Σχολείων Κορασίων»**: Συνιστούν μια πρόωμη αλλά άκαρπη νομοθετικά εκδήλωση ενδιαφέροντος για τη γυναικεία εκπαίδευση.
3. **Οι νομοθετικές απόπειρες των βουλευτών Μίλεση (1877), Αυγερινού (1880), Θεοτόκη (1889) και του Υπουργού Στάη (1908)**: Πρόκειται και πάλι για μια σειρά από νομοθετικές προτάσεις που τελικά δεν καρποφορούν. Αρχικά ο βουλευτής Μίλεσης προτείνει την επέκταση της Πρωτοβάθμιας Εκπαίδευσης και στα δύο φύλα εισάγοντας τον όρο *Αστικό Σχολείο Θηλέων*, ενώ ο βουλευτής Αυγερινός εισηγείται τη σύσταση *Ανωτέρων Κρατικών Παρθεναγωγείων*. Αργότερα ο Θεοτόκης προτείνει την αύξηση της διάρκειας φοίτησης στη Δημοτική Εκπαίδευση και την εφαρμογή της συνεκπαίδευσης, η οποία επιτρεπόταν ήδη στα μονοτάξια και ημι-ημερήσια σχολεία. Το 1908 ο Υπουργός Εκκλησιαστικών και Δημόσιας Εκπαιδευσεως Στάης προτείνει τη βελτίωση της γυναικείας εκπαίδευσης και συγκεκριμένα την αύξηση του χρόνου της στις αστικές περιοχές, τη δυνατότητα εισαγωγής των κοριτσιών στο Διδασκαλείο μετά την αποφοίτησή τους και την κατάρτισή τους με στόχο την πρόσβασή τους σε επαγγέλματα πέραν αυτού της δασκάλας (Παπαγεωργίου, 2004).
4. **Ο νόμος ΒΤΒ' της 12^{ης} Ιουλίου 1895**: Απαλείφεται η διάταξη που αναφέρεται στον αποκλεισμό των κοριτσιών από την εισαγωγή τους στο πανεπιστήμιο και παράλληλα για πρώτη φορά γίνεται λόγος για «*μαθήτριες*» στη νομοθεσία της Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης στην Ελλάδα.
5. **Τα νομοσχέδια του Α. Αλεξανδρή (1911)**: Προτείνεται η ίδρυση Παρθεναγωγείων, Ανώτερων Παρθεναγωγείων και Τεχνικής Σχολής, η αναγνώριση των Διδασκαλείων της Φιλεκπαιδευτικής Εταιρείας για την εκπαίδευση της δασκάλας, η αφαίρεση του δικαιώματος των γυναικών να ιδρύσουν Ιδιωτικό Παρθεναγωγείο ελλείψει πολιτικών δικαιωμάτων και το ασυμβίβαστο του γάμου και της εργασίας, με συνέπεια την «παύση» των διδασκαλισσών μετά το γάμο τους.
6. **Το νομοσχέδιο του Υπουργού Παιδείας Τσιριμώκου (1913) με εμπνευστή το Γληνό**: Προτείνεται να ιδρυθούν εξάχρονα Δημοτικά Σχολεία μικτά, Αστικά Σχολεία (τρίχρονα) μετά το Δημοτικό, με πρακτικό προσανατολισμό (σε αντικατάσταση των Ανώτερων Παρθεναγωγείων), Γυμνάσια Θηλέων και Αρρένων και Διδασκαλεία Θηλέων και Αρρένων (Ζιώγου-Καραστεργίου, 2006α). Το νομοσχέδιο, αν και δε ψηφίστηκε, επισημαίνει την ακαταλληλότητα του εκπαιδευτικού προσωπικού των κοριτσιών, την αναγκαιότητα της γυναικείας εργασίας και εφαρμογής ίδιου προγράμματος για τα δύο φύλα (Ζιώγου-Καραστεργίου και Κελεσίδου, 1997).
7. **Η εκπαιδευτική μεταρρύθμιση του Ν. 4373/1929 με εισηγητή τον εκπρόσωπο της βενιζελικής κυβέρνησης Γ. Παπανδρέου και Υπ. Παιδείας το Γόντικα**: Προτείνεται να ιδρυθούν εξάχρονα Δημοτικά Σχολεία μικτά, Οικοκυρικά Σχολεία (κατώτερα επαγγελματικά), Ανώτερα Παρθεναγωγεία (στη θέση των παλαιότερων Αστικών), Γυμνάσια Θηλέων και Αρρένων στα αστικά κέντρα και μικτά στις επαρχίες, Διδασκαλεία Αρρένων, Θηλέων και μικτά και Νυκτερινά σχολεία που καλύπτουν το κενό της εκπαίδευσης ενηλίκων / αναλφάβητων γυναικών (Ιστορία του Ελληνικού Έθνους, τόμ. ΙΕ', 1978, Τσουκαλάς, 1985, Λαμπράκη-Παγανού, 1995). Μέσω των τετρατάξιων Ανώτερων Παρθεναγωγείων και των εξατάξιων Γυμνασίων παρέχεται στις γυναίκες η δυνατότητα εισόδου στο Πανεπιστήμιο. Άρα, η συνεκπαίδευση επιτρέπεται μόνο στις περιπτώσεις όπου οικονομικοί λόγοι δεν επιτρέπουν την ίδρυση χωριστών Γυμνασίων Θηλέων (Ζιώγου-Καραστεργίου και Κελεσίδου, 1997).

8. **Ο Α.Ν. 770 της δικτατορίας της 4^{ης} Αυγούστου του 1936 του Μεταξά:** Ακολουθώντας ένα συντηρητικό προσανατολισμό εξαλείφεται κάθε αναφορά στα Παρθεναγωγεία ως σχολεία Μέσης Εκπαίδευσης, ενώ απαγορεύεται η συμφοίτηση των δύο φύλων.
9. **Το Ν.Α. 3971/2-9-1959 της κυβέρνησης του Κ. Καραμανλή:** Προβάλλεται ξεκάθαρα το αίτημα σύνδεσης οικονομίας-εκπαίδευσης, προλείποντας το έδαφος για την αναγκαιότητα της γυναικείας εκπαίδευσης και εργασίας.
10. **Η εκπαιδευτική μεταρρύθμιση του 1964 (Ν.Α. 4379/1964):** Προτείνεται δομή, οργάνωση, αναλυτικό πρόγραμμα για τα δύο φύλα χωρίς διαφοροποιήσεις, μολονότι, το εκπαιδευτικό σύστημα κατακλύζεται από το ανδρικό στοιχείο σε τομείς όπως τα κείμενα της διδακτέας ύλης, η οπτική της ιστορίας, η χρήση του αρσενικού γένους κλπ.
11. **Ο Α.Ν. 129/1967 του δικτατορικού καθεστώτος της 21^{ης} Απριλίου 1967:** Επανέρχονται οι ρυθμίσεις που ίσχυαν πριν από το 1964.
12. **Ο Ν. 309/1976:** Η συνεκπαίδευση κατοχυρώνεται νομικά και επιβάλλεται απόλυτα και γενικά, ενώ μικρές μόνο διαφοροποιήσεις επιτρέπονται στη διδασκαλία ορισμένων μαθημάτων, όπως τα Τεχνολογικά και τα Οικοκυρικά.
13. **Η εκπαιδευτική μεταρρύθμιση του 1981:** Επιχειρείται άμβλυνση των ανισοτήτων όσον αφορά τη φοίτηση σε παραδοσιακές γυναικείες σχολές (π.χ. σχολή Νηπιαγωγών), προτείνεται κοινή διδασκαλία του μαθήματος της Οικιακής Οικονομίας και προβάλλεται το πρότυπο της νέας Ελληνίδας, ενώ ως στόχος της εκπαίδευσης τίθεται η διαμόρφωση ολοκληρωμένων προσωπικοτήτων ανεξάρτητα από φύλο (Ζιώγου-Καραστεργίου και Κελεσιδου, 1997).
14. **Ο νόμος 1342 / 1983:** Στις 2-3-1982 η Ελλάδα υπογράφει τη Σύμβαση για την *Εξάλειψη Όλων των Διακρίσεων κατά των Γυναικών* του Οργανισμού Ηνωμένων Εθνών, η οποία επικυρώνεται στην Ελληνική Βουλή στις 30-3-1983 και τίθεται σε εφαρμογή από τις 30-4-1983. Σε αυτή γίνεται λόγος για την ισότητα των εκπαιδευτικών και επαγγελματικών δικαιωμάτων του πολίτη, όπως και σε ζητήματα επαγγελματικού προσανατολισμού, παρακολούθησης σπουδών, πρόσβασης στα εκπαιδευτικά ιδρύματα κάθε κατηγορίας, στην παροχή κοινών προγραμμάτων σπουδών, κοινού προσωπικού, κοινών χώρων και εξοπλισμών. Παράλληλα γίνεται αναφορά στην αναγκαιότητα εξάλειψης κάθε στερεότυπης αντίληψης του ρόλου των φύλων, στις ίσες ευκαιρίες χορήγησης υποτροφιών και άλλων επιχορηγήσεων για τις σπουδές, αλλά και στα θέματα της σωματικής αγωγής και της πληροφόρησης σε ζητήματα μορφωτικής φύσης (<http://www.kethi.gr>).
15. **Ο νόμος 1566/1985:** Επιβάλλεται νομοθετικά η καθολική εφαρμογή της συνεκπαίδευσης (Ζιώγου-Καραστεργίου, 1999α).
16. **Ο νόμος 1922 / 2006 του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου:** Η ισότητα των φύλων αποτελεί βασική αρχή της Ε.Ε. που εφαρμόζεται σε όλες τις δραστηριότητες και τις πολιτικές της, με στόχο την ισότητα στην πρόσβαση, τις συνθήκες, τους οικονομικούς όρους απασχόλησης κ.ά. Επισημαίνοντας την ανεπάρκεια των νομικών ρυθμίσεων για την κατάργηση της ανισότητας των φύλων προβάλλεται ως αναγκαία η αρμονική συνύπαρξη και ισόρροπη συμμετοχή των φύλων στην κοινωνία. Για το λόγο αυτό συστήνεται το Ευρωπαϊκό Ινστιτούτο για την Ισότητα των Φύλων (Official Journal of the European Union, 2006).

3. ΟΙ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΕΣ ΕΥΚΑΙΡΙΕΣ ΤΩΝ ΔΥΟ ΦΥΛΩΝ ΠΡΙΝ ΑΠΟ ΤΗΝ ΚΑΤΟΧΥΡΩΣΗ ΤΗΣ ΣΥΝΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ

3.1. Η ΘΕΩΡΗΤΙΚΗ ΒΑΣΗ ΤΗΣ ΔΙΑΦΟΡΟΠΟΙΗΣΗΣ

Σε όλη τη διάρκεια του 19^{ου} αιώνα η ανισότητα των φύλων στην ελληνική εκπαίδευση υπήρξε δεδομένη (Ζιώγου-Καραστεργίου, 1999α), με αποτέλεσμα την έλλειψη πρόνοιας για την εκπαίδευση των κοριτσιών. Η ρητή απαγόρευση της συνεκπαίδευσης βάσει του ιδρυτικού νόμου της εκπαίδευσης (1836) δημιουργεί ένα κενό που καλύπτεται εν μέρει μόνο από την ιδιωτική πρωτοβουλία. Οι θέσεις ορισμένων παιδαγωγών απέναντι σε αυτό το δεδομένο είναι

άλλοτε συντηρητικές, εκτιμώντας πως η εκπαίδευση απομακρύνει τη γυναίκα από το φυσικό της προορισμό, και άλλοτε προοδευτικές, αποδεχόμενοι την αναγκαιότητα της γυναικείας εκπαίδευσης (Ζιώγου-Καραστεργίου και Κελεσίδου, 1997).

Ο φυλετικός προσδιορισμός στους στόχους και τα κίνητρα της ελληνικής εκπαίδευσης κατά το 19^ο αιώνα υπήρξε προφανής. Οι Έλληνες παιδαγωγοί, υιοθετούν το πρότυπο του Ευρωπαϊκού Διαφωτισμού για τη σύνδεση σχολείου – κοινωνίας και, έτσι, διαφοροποιώντας τους στόχους της εκπαίδευσης για τα δύο φύλα προβάλλουν ως κατάλληλη την «*ανατροφή*» για τα κορίτσια, με απώτερο στόχο την αναπαραγωγή και την παροχή φροντίδας, και την «*εκπαίδευση*» για τα αγόρια, ώστε να εξοπλιστούν με τις κατάλληλες ψυχικές και πνευματικές δυνάμεις για τη δράση τους στη δημόσια σφαίρα ζωής. Αυτή η νομοτελειακή διάκριση των δύο φύλων αποφέρει το φυλετικό προσδιορισμό της εκπαιδευτικής πρακτικής (Ζιώγου-Καραστεργίου, 1997). Παράλληλα, όμως, η διαφοροποίηση ως προς τα κίνητρα μόρφωσης ήταν φανερή, καθώς για τους άνδρες η μόρφωση αποτελούσε μέσο μετάβασης από τη χειρωναξία στη δημοσιούπαλληλία της πόλης, ενώ για τις γυναίκες είχε χαρακτήρα διακοσμητικό ως ένα συμπλήρωμα της προίκας (Παπαγεωργίου, 2004).

3.2. Η ΠΑΡΕΧΟΜΕΝΗ ΔΕΥΤΕΡΟΒΑΘΜΙΑ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ ΠΡΟΣ ΤΑ ΚΟΡΙΤΣΙΑ

Στα πρώτα χρόνια της ίδρυσης του ελληνικού κράτους στην προώθηση της γυναικείας εκπαίδευσης συνέβαλαν οι πρωτεργάτες της Ελληνικής Επανάστασης και συγκεκριμένα ο Κοραΐς, τα μέλη της Πελοποννησιακής Γερουσίας και οι Φαναριώτες, αλλά και ορισμένοι ξένοι ιεραπόστολοι, όπως οι John και Frances Hill. Τα πρώτα γυναικεία εκπαιδευτικά ιδρύματα ήταν της Ερμούπολης, των Κυθήρων και της Αθήνας, στην οποία το 1836 ιδρύεται η Φιλεκπαιδευτική Εταιρεία και το 1837 το Αρσάκειο, όπου σταδιακά συσσωρεύεται η κύρια μάζα των μαθητριών.

Τα κύρια χαρακτηριστικά της γυναικείας Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης πριν από τη συνεκπαίδευση είναι ότι: α) είχε διαφοροποιημένο και μικρότερο χρονικά και ποσοτικά πρόγραμμα (ανάγνωση, γραφή, γαλλικά και πιάνο), β) προωθούσε το φυσικό ρόλο της γυναίκας και γ) ήταν ιδιωτική. Ο ιδιωτικός χαρακτήρας της Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης για τις γυναίκες την καθιστούσε ταξική και αστική, καθώς έχει ως αποτέλεσμα την εκδήλωση μιας συμπεριφοράς που υπήρξε ηγεμονική προς τις γυναίκες και προκλητική και ανταγωνιστική προς τις κατώτερες τάξεις, εφόσον στόχος της ήταν η οικονομική και κοινωνική προβολή του πατέρα.

Τα ιδιωτικά Ανώτερα Παρθεναγωγεία υπήρξαν η λύση στην κρατική αδιαφορία για τη γυναικεία Δευτεροβάθμια Εκπαίδευση. Τα συγκεκριμένα εκπαιδευτικά ιδρύματα με την πάροδο του χρόνου αυξάνονται αριθμητικά, ενώ παράλληλα εντείνεται η διεκδίκηση φοίτησης σε αυτά από κορίτσια χαμηλότερων κοινωνικο-οικονομικών τάξεων, με αποτέλεσμα τη μείωση των διδάκτρων και τη χορήγηση υποτροφιών. Η αύξηση της οικονομικής και κοινωνικής κινητικότητας των γυναικών, όμως, θεωρήθηκε απειλή για την ανδρική ηγεμονική ιδεολογία της ελληνικής κουλτούρας, την ηθική της θρησκείας και το έθνος. Οι άξονες της επιχειρηματολογίας της εποχής εναντίον της γυναικείας εκπαίδευσης ήταν η *Φύση*, η *Ομαλότητα* και η *Ηθική*, μιας και οι γυναίκες θεωρούνταν αδύναμες σωματικά, διανοητικά και ψυχικά για το επίπονο έργο της μόρφωσης. Παράλληλα, όμως, τα Παρθεναγωγεία, παρά τον αποξενωτικό χαρακτήρα τους, εφόσον οι μαθήτρίες φοιτούσαν εσώκλειστες, συνέβαλαν στην ανάπτυξη της γυναικείας συνείδησης και στη συνειδητοποίηση της περιθωριοποίησής τους (Παπαγεωργίου, 2004).

3.3. Η ΠΡΟΣΒΑΣΗ ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΙΔΩΝ ΣΤΗΝ ΤΡΙΤΟΒΑΘΜΙΑ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ

Παρά την αύξηση του αριθμού των γυναικών που εισάγονται στην Τριτοβάθμια Εκπαίδευση κατά την περίοδο 1890 – 1920, η υποαντιπροσώπευσή τους στο χώρο αυτό θεωρείται δεδομένη συγκριτικά με εκείνη των ανδρών. Το αίτημα των γυναικών για πρόσβαση στην Τριτοβάθμια Εκπαίδευση διαφοροποιείται κατά κλάδο, ενώ καταλυτικό ρόλο παίζει αναμφίβολα το οικογενειακό περιβάλλον των υποψηφίων.

Τα βασικά προβλήματα που αντιμετώπιζαν οι υποψήφιες για την Τριτοβάθμια Εκπαίδευση κατά την περίοδο 1890 – 1920 είναι:

- Η ανεπαρκής προετοιμασία τους για την εισαγωγή τους στο Πανεπιστήμιο λόγω της υποβαθμισμένης ποιότητας της Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσής τους.
- Το οικονομικό βάρος των ιδιωτικών μαθημάτων που ήταν η προϋπόθεση για την κάλυψη των κενών της ιδιωτικής Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης τους, προκειμένου να είναι εφικτή η εισαγωγή τους στα Πανεπιστήμια.
- Οι προκαταλήψεις σχετικά με τη φυσική αδυναμία των γυναικών να σπουδάσουν και σχετικά με τον κίνδυνο για την υγεία τους.
- Η ανησυχία για την κοινωνική αναταραχή από τη συμμετοχή των γυναικών στη δημόσια ζωή με πιθανές επιπτώσεις στον οικογενειακό και κοινωνικό τους ρόλο όσον αφορά την ανατροφή των παιδιών.
- Το ασυμβίβαστο της επαγγελματικής δραστηριότητας και της ανώτερης εκπαίδευσης με τη θηλυκότητα.
- Η επιφυλακτικότητα σχετικά με την ένταξή τους στον επαγγελματικό στίβο.

Οι πανεπιστημιακές σπουδές για τις γυναίκες κατά την περίοδο αυτή σηματοδοτούν το αίτημα της εποχής για εκσυγχρονισμό της οικονομίας και ανάπτυξη της χώρας. Οι πανεπιστημιακές σχολές που εξαρχής κερδίζουν το γυναικείο ενδιαφέρον κατά αξιολογική σειρά προτίμησης είναι η Ιατρική και η Φιλοσοφική και σε δεύτερη θέση το Φαρμακευτικό Σχολείο, το Οδοντιατρικό Σχολείο, η Σχολή Φυσικών και Μαθηματικών Επιστημών, η Νομική και η Θεολογική. Οι επιλογές αυτές προς επαγγέλματα που αναδεικνύουν τα φύσει «γυναικεία» χαρακτηριστικά και τις ιδιότητες (διδασκαλία, φροντίδα, περίθαλψη κ.ά), αποδεικνύουν τις κοινωνικοποιητικές επιδράσεις των κοριτσιών (Ζιώγου-Καραστεργίου, 1999β).

3.4. Η ΣΥΝΔΕΣΗ ΤΗΣ ΓΥΝΑΙΚΕΙΑΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ ΜΕ ΤΗΝ ΑΓΟΡΑ ΕΡΓΑΣΙΑΣ

Η εξέλιξη στο χώρο της γυναικείας μόρφωσης σχετίζεται με τη συνειδητοποίηση του στόχου της όχι μόνο ως διακοσμητικού στοιχείου αλλά και ως μέσου βιοπορισμού. Το διδασκαλικό επάγγελμα είναι το μόνο που το ηγεμονικό καθεστώς ανέχεται, καθώς θεωρείται ότι επιβεβαιώνει τη «φυσική κλίση» της γυναίκας για παροχή υπηρεσιών και φροντίδας. Οι πρώτες σχολές επαγγελματικής κατάρτισης των γυναικών από ιδιωτικά επαγγελματικά σωματεία ήταν το *Αμαλίειο Ορφανοτροφείο* (1855) του ζεύγους Hill, το *Φιλοκρητικόν Σχολείον Πτωχών* (1868), ο *Σύλλογος Κυριών υπέρ της Γυναικείας Παιδείσεως* (1872), η *Φιλόπτωχος Αδελφότης Κυριών* (1878) και το *Κυριακό Σχολείο*. Το 1897 ιδρύεται από την Ένωση Ελληνίδων η *Οικοκυρική και Επαγγελματική Σχολή* της Αθήνας και αργότερα και άλλες στην Αθήνα και την Πάτρα. Μέσω των επαγγελματικών αυτών σχολών οι γυναίκες εξειδικεύονται σε επαγγέλματα στερεοτυπικά γυναικεία, που, ωστόσο, τους εξασφαλίζουν βιοπορισμό (Παπαγεωργίου, 2004). Επαγγελματικά, ωστόσο, η εξέλιξη είναι ολοφάνερη αν συγκρίνει κανείς τα δεδομένα των απογραφών της περιόδου 1879 – 1920. Η αλλαγή ολοκληρώνεται, όταν πια οι γυναίκες συνειδητοποιούν ότι έχουν τη δυνατότητα σε τυπικό τουλάχιστον επίπεδο να συνδυάζουν το γάμο και την οικογένεια με την άσκηση του επαγγέλματος (Ζιώγου-Καραστεργίου, 2006β).

4. Η ΕΞΕΛΙΞΗ ΤΗΣ ΣΥΝΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ

4.1. Η ΑΤΥΠΗ ΣΥΝΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ

Ο φυλετικός προσανατολισμός της ελληνικής εκπαίδευσης κατά το 19^ο αιώνα τεκμηριώνεται μεταξύ άλλων από την ύπαρξη Παρθεναγωγείων και τη μηδαμινή πρόσβαση των γυναικών στην Τριτοβάθμια Εκπαίδευση (Βιτσιλάκη-Σορωνιάτη κ.ά, 2001). Η ίδρυση του Ανώτερου Παρθεναγωγείου, στόχος του οποίου είναι η προετοιμασία της γυναίκας αποκλειστικά για τη δημιουργία οικογένειας και την άσκηση του επαγγέλματος της δασκάλας, δίνει το έναυσμα για την πραξικοπηματική εγγραφή μαθητριών σε δημόσια σχολεία αρρένων. Οι αντιστάσεις υπέρ της αμιγούς ως προς το φύλο εκπαίδευσης ήταν αναμενόμενες με μια επιχειρηματολογία ηθικής τάξης με επίκεντρο την πιθανότητα διάσπασης της προσοχής των αγοριών από τη γυναικεία παρουσία, το φυσικό προορισμό της γυναίκας, το ρόλο της στην οικογένεια και μια ηθική αντίληψη αυθαίρετα ενάντια στη μόρφωση των γυναικών. Αντίθετα, οι υπέρμαχοι της συνεκπαίδευσης επικαλούνται τη

δυνατότητα διεύρυνσης των επαγγελματικών και εκπαιδευτικών δυνατοτήτων της γυναίκας, το οικονομικό όφελος από τη λειτουργία λιγότερων σχολείων και τη θετική επίδραση της παρουσίας των κοριτσιών στη διαμόρφωση του συναισθηματικού κόσμου των αγοριών (Ζιώγου-Καραστεργίου, 1999α, Παπαγεωργίου, 2004).

Πρόβλημα αντικειμενικό στην προώθηση της γυναικείας εκπαίδευσης κατά την περίοδο απόπειρας κρατικοποίησης της εκπαίδευσης ήταν η οικονομική δυσπραγία του ελληνικού κράτους στο να εξασφαλίσει κτίρια και προσωπικό για σχολεία θηλέων. Η απαγόρευση της συνεκπαίδευσης έχει ως αποτέλεσμα τον αποκλεισμό των γυναικών από τα εκπαιδευτικά αγαθά σε πολλές περιοχές είτε τη διατήρηση σχολείων θηλέων στα οποία επικρατούσαν άθλιες και ανθυγιεινές συνθήκες. Επιπρόσθετα πρέπει να λαμβάνεται υπόψη ότι η ανάθεση της ευθύνης για εξασφάλιση οικονομικών πόρων για την ίδρυση σχολείων στους δήμους και τις κοινότητες, αλλά και η υποχρεωτική μετακίνηση των κοριτσιών σε περιοχές όπου θα μπορούσαν να μορφωθούν (Παπαγεωργίου, 2004).

Οι συνέπειες από τη σωρεία των προβλημάτων που ανέκυπταν στην προσπάθεια για κατοχύρωση της γυναικείας εκπαίδευσης ήταν άμεσα ορατές, παρά τον υποχρεωτικό χαρακτήρα της στοιχειώδους εκπαίδευσης και για τα δύο φύλα. Έτσι, σύμφωνα με τα υπάρχοντα, αν και ανεπαρκή στοιχεία, τα ποσοστά αναλφαβητισμού των γυναικών ανέρχονται στο 90,95% το 1830, ενώ το 1878 σε 92,6% (Τσουκαλάς, 1985). Δικαιολογημένα, επομένως, ο νόμος για την κατοχύρωση της δωρεάν υποχρεωτικής εκπαίδευσης και για τα δύο φύλα δεν ήταν τίποτα άλλο παρά μια επίφαση ισότητας και κοινωνικής δικαιοσύνης (Παπαγεωργίου, 2004).

4.2. Η ΔΕΚΑΕΤΙΑ 1910 – '20

Το παράδειγμα των προηγμένων χωρών στην πορεία προς τον εκδημοκρατισμό στις αρχές του 20^{ου} αιώνα υποδεικνύει τη σύνδεση της βιομηχανικής, τεχνολογικής, κοινωνικής και πολιτικής σταθερότητας με την ισότητα στην πρόσβαση στα μορφωτικά αγαθά για όλους (Βιτσιλάκη-Σορωνιάτη κ.ά., 2001). Ο αντίκτυπος αυτών των επιδράσεων είναι άμεσος στις νομοθετικές απόπειρες της εποχής. Η θεωρητική αφετηρία στην οποία θεμελιώθηκε το νομοσχέδιο του 1913 βασίζεται σε ορισμένες καίριες επισημάνσεις, όπως η ανάγκη για μεταρρύθμιση της γυναικείας εκπαίδευσης υπό την ευθύνη της πολιτείας με προσανατολισμό προς το δημόσιο χαρακτήρα της Πρωτοβάθμιας Εκπαίδευσης, η ομοιομορφία και η αντιστοιχία στην εκπαίδευση των δύο φύλων και η προώθηση της ιδέας των ίδιων μορφωτικών αναγκών των δύο φύλων (Ζιώγου-Καραστεργίου, 2006α). Ωστόσο, είναι ευδιάκριτη η αντίφαση ανάμεσα στο αίτημα για βελτίωση και εξομίωση της εκπαίδευσης των δύο φύλων και στην τροποποίηση του προγράμματος μαθημάτων ανάλογα με το φύλο (Ζιώγου-Καραστεργίου και Κελεσιδου, 1997).

Στον παιδαγωγικό προβληματισμό της εποχής της βενιζελικής πολιτικής, κατά την οποία κυρίαρχη θέση στη γυναικεία εκπαίδευση κατέχει η Φιλεκπαιδευτική Εταιρεία, είναι έντονη η αντανάκλαση των απόψεων του βιολογικού ντετερμινισμού (Ζιώγου-Καραστεργίου, 2006α). Οι επιδράσεις του αστικού εκσυγχρονισμού και του εκπαιδευτικού δημοτικισμού μέσω και των αντίστοιχων νομοθετικών ρυθμίσεων της δεκαετίας 1910 - '20 έχουν ως αποτέλεσμα τη διεκδίκηση της πνευματικής ισοτιμίας των γυναικών και την κατοχύρωση της θέσης τους στην πνευματική ζωή του τόπου. Πολλές αρθρογραφούν στην *«Εφημερίδα των Κυριών»*, συμμετέχουν σε δραστηριότητες αλλά και ως μέλη στον *«Ελληνικό Διδασκαλικό Σύλλογο»* ή στον *«Πανελλήνιο Διδασκαλικό Σύνδεσμό των Κυριών»*. Έτσι, διαπιστώνοντας τη μονομέρεια των γυναικείων σπουδών, επιχειρείται η νομιμοποίηση και η αναμόρφωση της πρακτικής της Φιλεκπαιδευτικής Εταιρείας. Σταδιακά τα γυναικεία χαρακτηριστικά που προωθούνται από την εκπαίδευση «ανακαθορίζονται», ο ρόλος της γυναικείας μόρφωσης «επαναπροσδιορίζεται» και διαγράφονται γενικά πιο θετικές προοπτικές (Ζιώγου-Καραστεργίου, 2006α, Παπαγεωργίου, 2004).

4.3. Η ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΕΞΕΛΙΞΗ ΤΗΣ ΠΕΡΙΟΔΟΥ 1913 – 1929

Παράλληλα με τη δραστηριοποίηση των προσφύγων στην Ελλάδα μετά το 1922, η δραστηριότητα των γυναικών την ίδια περίοδο αυξάνεται αισθητά όπως διαφαίνεται από την

προβολή των διεκδικήσεών τους. Ταυτόχρονα με τη γενική πρόοδο της κτιριακής υποδομής των δημόσιων σχολείων, όμως, πληθαίνουν οι φοιτήτριες των ελληνικών πανεπιστημίων. Οι γυναίκες πλέον διεκδικούν ισοπολιτεία και ισομισθία, ενώ στο τέλος της δεκαετίας του 1920 το νεοανθρωπιστικό ρεύμα της παιδαγωγικής θεωρίας (Spranger) επιδρά στις παιδαγωγικές αντιλήψεις της εποχής. Παρά τα κοινά σημεία των νομοθετικών περιόδων του 1913 και του 1929, τα σημεία διαφοροποίησης είναι εμφανή, όπως ότι από τα νομοσχέδια του 1929 απουσιάζει η θετική διάθεση απέναντι στη γυναικεία εκπαίδευση, υποβαθμίζονται προγενέστερες μεταρρυθμίσεις και επιχειρείται μια ισχνή προσπάθεια εξισορρόπησης των ρόλων της μητέρας- συζύγου με αυτόν της μορφωμένης που διεκδικεί πολιτικά δικαιώματα. Αν και είναι ευδιάκριτη η τάση για παλινδρόμηση και στις δύο νομοθετικές φάσεις, είναι φανερή η ευαισθησία και η διορατικότητα, ενώ την ίδια περίοδο σε επίπεδο διεθνές είναι ορατές οι επιδράσεις του κινήματος της *Νέας Αγωγής / Προοδευτικής Εκπαίδευσης*, του πραγματισμού, της κοινωνικο-οικονομικής ατμόσφαιρας της εποχής και των φεμινιστικών προσεγγίσεων, αλλά και η προβολή της αντινομίας / διπολικότητας των θέσεων του *Πραγματισμού / Ανθρωπισμού* (Ζιώγου-Καραστεργίου, 2006α).

4.4. ΟΙ ΣΥΝΕΠΕΙΕΣ ΤΗΣ ΝΟΜΟΘΕΤΙΚΗΣ ΡΥΘΜΙΣΗΣ ΤΟΥ 1929

Η νομοθετική ρύθμιση του 1929 έχει ως αποτέλεσμα την οικονομική ενίσχυση της παιδείας και περαιτέρω τη βελτίωση των κτιριακών εγκαταστάσεων και την αύξηση του μαθητικού πληθυσμού. Παρόλα αυτά, ενώ τα αναλφάβητα αγόρια το 1920 αποτελούν το 34% του συνόλου και το 1928 το 23,47%, τα αντίστοιχα ποσοστά των κοριτσιών αγγίζουν το 1920 το 70% και κατά το 1928 το 58%. Εξάλλου, το 1920 τα αγόρια που φοιτούσαν σε Δημοτικά σχολεία ήταν τα τετραπλάσια σε σχέση με τα κορίτσια και τη δεκαετία του '30 τα κορίτσια αποτελούσαν το 45% του μαθητικού πληθυσμού της Πρωτοβάθμιας Εκπαίδευσης και το 33% της Δευτεροβάθμιας (Τσουκαλάς, 1985). Από το 1929 και μετά προβάλλονται ιδιαίτερα οι διαφορές στις εκπαιδευτικές ανάγκες των δύο φύλων και, ταυτόχρονα, επισημαίνεται η κίνδυνος εκτροπής των γυναικών λόγω της πιθανής διαφοροποίησης του κοινωνικού προορισμού τους (Ζιώγου-Καραστεργίου, 2006α). Ωστόσο, παρά την εξέλιξη που διαγράφεται, η ηγεμονική νοοτροπία που επικρατούσε υποστηριζόταν τόσο από άνδρες όσο και από τις γυναίκες (Παπαγεωργίου, 2004). Ακολουθώντας, όμως, τη νέα φιλελεύθερη ιδεολογία, για πρώτη φορά επιδεικνύεται ενδιαφέρον για την επαγγελματική εξέλιξη της Ελληνίδας, ενώ ως στόχος προβάλλεται ο συνδυασμός της αξιοπρεπούς εργασίας της ταυτόχρονα με την εκπλήρωση των οικιακών της καθηκόντων (Φραγκουδάκη, 1982, Λαμπράκη-Παγανού, 1995, Πολίτης, 1998).

4.5. Η ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΜΕΤΑ ΤΟ 1929

Στην περίοδο αυτή είναι ορατή η επίδραση της διευρυμένης οικονομικής κρίσης στη γυναικεία εκπαίδευση. Στις αντιδράσεις των γυναικών ανήκει ο αγώνας των Γυμναστριών ενάντια στην απόλυση των εγγάμων συναδελφισσών τους, η δραστηριοποίηση γυναικών εκπαιδευτικών μέσω της Ο.Λ.Μ.Ε., η διοργάνωση συνεδρίων με στόχο την προώθηση της επαγγελματικής τους θέσης και εξέλιξης και το «*Συνέδριο Προστασίας Μητρότητας και Παιδικής ηλικίας*» (1930). Από τα στατιστικά στοιχεία εγγραφής μαθητών/τριών του σχολικού έτους 1932-'33, όπως διαφαίνονται έστω και ήπια από τον ακόλουθο πίνακα, η συνεκπαίδευση δε μοιάζει να είναι ακατόρθωτη (Ζιώγου-Καραστεργίου, 2006α).

ΤΥΠΟΣ ΣΧΟΛΕΙΟΥ	ΜΑΘΗΤΕΣ	ΜΑΘΗΤΡΙΕΣ
Γυμνάσια	35.201	13.416
Ημιγυμνάσια	5.268	3.284
Πρακτικά Λύκεια	2.257	187
Ανώτερα Παρθεναγωγεία		1.171
Διδασκαλεία	1.332	796
Διδασκαλεία Νηπιαγωγών		362

Τελικά, η συνεκπαίδευση αρχικά γίνεται δεκτή μόνο στην Πρωτοβάθμια Εκπαίδευση, ενώ το 1923 εφαρμόζεται για πρώτη φορά στα Διδασκαλεία του κράτους με τον κίνδυνο της

«ηθικής εκλόσεως». Με την εκπαιδευτική μεταρρύθμιση του 1929 καθιερώνεται η συνεκπαίδευση, ιδρύονται ξεχωριστά Γυμνάσια Θηλέων και Αρρένων στις πόλεις και μικτά σχολεία στην επαρχία, όταν δεν το επιτρέπουν λόγοι οικονομικοί. Το ίδιο πνεύμα και οι ίδιες ρυθμίσεις ισχύουν έως και το 1979 με εξαίρεση ορισμένες κατά καιρούς διαφοροποιήσεις. Ωστόσο, από το 1950 στη χώρα η ισότητα στην εκπαίδευση τίθεται τυπικά ή άτυπα στο επίκεντρο πολιτικών διαπραγματεύσεων με αποκορύφωμα το ζήτημα της πρόσβασης της γυναίκας στην Τριτοβάθμια Εκπαίδευση (Βιτσιλάκη-Σορωνιάτη κ.ά., 2001). Οι ενστάσεις συνεχίζονται με αφορμή πάντα την ανάρμοστη προς τη γυναικεία φύση συνεκπαίδευση. Συλλογικά όργανα των εκπαιδευτικών της εποχής, όπως η Ο.Λ.Μ.Ε. και η Ο.Ι.Ε.Λ.Ε., αλλά και το Κ.Ε.Μ.Ε. στηρίζουν τη θέση «τα αμιγή σχολεία είναι ξεπερασμένα» (Ζιώγου-Καραστεργίου, 1999α).

5. Η ΣΥΝΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ ΣΤΗ ΝΕΟΤΕΡΗ ΕΠΟΧΗ

Οι μεταπολεμικές απόπειρες εκπαιδευτικής μεταρρύθμισης επιβάλλουν ποικίλες αλλαγές που προωθούν την πρόσβαση μεγαλύτερου πληθυσμού στην εκπαίδευση, με αποτέλεσμα την άνοδο του μορφωτικού επιπέδου του λαού και την αύξηση των εκπαιδευτικών ευκαιριών για τις γυναίκες. Στη μαζικοποίηση της Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης επιδρά καίρια ο χαρακτηρισμός του Γυμνασίου ως υποχρεωτικής βαθμίδας, ενώ με την εκπαιδευτική μεταρρύθμιση της δεκαετίας του '80 η απόκτηση απολυτηρίου Λυκείου προϋποθέτει τη συμμετοχή στις εισαγωγικές εξετάσεις για την Τριτοβάθμια Εκπαίδευση, με συνέπεια τα κορίτσια αναγκαστικά να συμμετέχουν στη διαδικασία των εισαγωγικών εξετάσεων. Οι εξετάσεις αυτές παρά την επιφανόμενη αντικειμενικότητά τους, δεν παύουν να ευνοούν κάποιες κοινωνικές ομάδες (Κυρίδης, 1997). Ωστόσο, η γενική πίεση για πρόσβαση στην Τριτοβάθμια Εκπαίδευση συμβάλλει στη μεταφορά των διαδικασιών επιλογής στο μεταλυκειακό επίπεδο. Τέλος, με την εκπαιδευτική μεταρρύθμιση του 1997 στα πλαίσια των επιταγών της Ε.Ε. τίθενται οι αρχές της δημοκρατικής και ισότιμης πρόσβασης όλων ανεξαιρέτως των πολιτών στην εκπαίδευση, με στόχο την κοινωνική συνοχή και όχι τον κοινωνικό αποκλεισμό και την αναβάθμιση της παιδείας, των ικανοτήτων και των δεξιοτήτων των πολιτών (Βιτσιλάκη-Σορωνιάτη κ.ά., 2001).

Σήμερα ο προβληματισμός για την πρόσβαση, το σεξισμό και τη διάκριση των φύλων στην εκπαίδευση έχει αυξηθεί ιδιαίτερα, καθώς το φύλο θεωρείται παράγοντας που ποσοτικά και ποιοτικά κυριαρχεί σε όλο το φάσμα των αναλύσεων για την εκπαιδευτική πραγματικότητα. Παρά την ακαδημαϊκή πρόοδο των γυναικών δεν έχει αναχαιτιστεί η επιλεκτική παρουσία τους, η υποαντιπροσώπευσή τους ή ακόμη και η απουσία τους από ορισμένους τομείς, όπως οι λεγόμενοι «ανδροκρατούμενοι» επιστημονικοί κλάδοι, η επιστημονική σταδιοδρομία, η έρευνα (Βιτσιλάκη-Σορωνιάτη κ.ά., 2001), η ιεραρχική κλίμακα των πανεπιστημιακών βαθμίδων, οι νέες τεχνολογίες (Menzies, 1977, Zuga, 1996) κ.ά., παράλληλα με την προσκόλλησή τους σε σχολές «γυναικείου» προσανατολισμού (Βιτσιλάκη-Σορωνιάτη κ.ά., 2001). Τα σημερινά ποιοτικά ερευνητικά δεδομένα που προκύπτουν από την εξέταση των διαδικασιών κατασκευής ταυτοτήτων στο σχολικό περιβάλλον επιβεβαιώνουν την ακύρωση της θεωρητικής στόχευσης της συνεκπαίδευσης προς την ισότητα των εκπαιδευτικών ευκαιριών των δύο φύλων (Κορωναίου, 2003).

Η αλλαγή που παρουσιάστηκε στα θέματα της ισότητας των φύλων κατά τη δεκαετία του '90 υπήρξε το αποτέλεσμα της κοινωνικής πολιτικής που ασκήθηκε ήδη από το 1970. Ωστόσο, πλέον το επίκεντρο του προβληματισμού για την αποτελεσματικότητα της συνεκπαίδευσης ως μέσου διασφάλισης ίσων εκπαιδευτικών ευκαιριών εστιάζεται στην επιδείνωση της θέσης των αγοριών στην εκπαίδευση, όπως τεκμηριώνεται μεταξύ άλλων από τη σχολική εγκατάλειψη, τις χαμηλές σχολικές επιδόσεις τους και τις εκπαιδευτικές και επαγγελματικές επιλογές τους. Αυτό έχει ως αποτέλεσμα να αμφισβητούνται πλέον εκατέρωθεν οι επιχειρηματολογίες του πολιτικού και ακαδημαϊκού διαλόγου σχετικά με την ανισότητα (Βιτσιλάκη-Σορωνιάτη κ.ά., 2001). Το αίτημα για ισότητα στην εκπαίδευση παραμένει επίκαιρο παρά την επίσημη ανακήρυξη της δημοκρατίας από την Ευρωπαϊκή Κοινότητα ως βασικής συνιστώσας των θεσμών και των νόμων της. Άλλωστε, για την

αλλαγή στάσεων δεν αρκούν οι άνωθεν παρεμβάσεις. Απαιτείται επαγρύπνηση και ενεργητική συμμετοχή όλων (Αθανασιάδου και Πετρίδου, 1997).

6. ΟΙ ΠΕΡΙΠΤΩΣΕΙΣ ΤΗΣ ΑΓΓΛΙΑΣ ΚΑΙ ΤΗΣ ΓΕΡΜΑΝΙΑΣ

Από τη δεκαετία του 1980 ο προβληματισμός για τη συνεκπαίδευση στη Γερμανία και την Αγγλία επανέρχεται δριμύτερος, από τη στιγμή που διαπιστώνεται πως συντηρούνται ποικιλότροπα τα στερεότυπα μέσω της εκπαιδευτικής διαδικασίας. Ο προβληματισμός αυτός πλέον επικεντρώνεται στο ζήτημα της σχολικής κοινωνικοποίησης των δύο φύλων, εφόσον είναι ορατός πια ο κίνδυνος οι μαθητές και οι μαθήτριες να μούνται σε ορισμένα είδη δράσης και συμπεριφοράς και να υιοθετούν επαγγελματικές προτιμήσεις σύμφωνες με τις προωθούμενες έμφυλες αναπαράστασεις κατά την εκπαιδευτική διαδικασία. Τεκμήρια στα οποία βασίζονται οι παραπάνω θέσεις είναι οι αναφορές στα σχολικά εγχειρίδια, οι αλληλεπιδράσεις των εκπαιδευτικών με τους μαθητές και τις μαθήτριες, οι διδακτικές πρακτικές τους, ο σχολικός επαγγελματικός προσανατολισμός, η συμπεριφορά των στελεχών εκπαιδευτικής διοίκησης, το σχολικό κλίμα, η σεξουαλική παρενόχληση γυναικών εκπαιδευτικών και μαθητριών, οι κατά φύλο εκπαιδευτικές επιλογές των μαθητριών, η αποχή των γυναικών από τη σχολική διοίκηση, το «κρυφό πρόγραμμα» κ.ά. (Κελεσίδου και Χατζηπαναγιώτου, 1999).

7. Η ΚΡΙΤΙΚΗ ΤΗΣ ΣΥΝΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ

Η βαθμίδα και το είδος της εκπαίδευσης αποτέλεσαν τα βασικά κριτήρια επιλογής ή μη της μικτής εκπαίδευσης. Η επιλογή αυτή στην Πρωτοβάθμια Εκπαίδευση σχετίζεται με την επιλογή της διαιώνισης του προτύπου του αντίστοιχου διαχωρισμού της οικογένειας. Στη Δευτεροβάθμια Εκπαίδευση τα παιδιά μούνται στον καταμερισμό εργασίας βάσει του φύλου, ενώ τέλος, στην Τριτοβάθμια Εκπαίδευση τα μοντέλα διαφοροποίησης κρίνεται ότι πια έχουν εδραιωθεί και, άρα, ότι δεν υπάρχουν πια κίνδυνοι. Η γενική σύγχυση του προηγούμενου αιώνα σχετικά με την καταλληλότητα της συνεκπαίδευσης ως μέσου παροχής ίσων εκπαιδευτικών ευκαιριών δε φαίνεται να έχει ξεπεραστεί (Arnot, 2006). Μια σε βάθος ανάλυσή της συνεκπαίδευσης συμβάλλει στην ανάδειξη ορισμένων βασικών διαστάσεων της, όπως ότι:

1. **Συντηρεί τον καταμερισμό εργασίας βάσει του φύλου:** Τα μικτά σχολεία συντελούν μέσω της αναπαραγωγής των παραδοσιακών αντιλήψεων του ανδρισμού (αμειβόμενος-μισθωτός σύζυγος) και της θηλυκότητας (εξαρτημένη-νοικοκυρά μητέρα) στη διατήρηση της νόρμας της ετεροφυλοφιλικής ζωής της αστικής οικογένειας, εφόσον η εκπαίδευση των δύο φύλων δεν ήταν ποτέ συμμετρική αλλά ιδεολογικά αλληλεξαρτώμενη: το γυναικείο οριοθετείται από το ανδρικό (Arnot, 2006).
2. **Ικανοποιεί το αίτημα για εξασφάλιση καλών πολιτών για την πατρίδα:** Αν και η παροχή παιδείας στη γυναίκα εντασσόταν στα πλαίσια έμπρακτης εκδήλωσης του ανθρωπισμού, η εκπαίδευση παρείχε εφόδια προετοιμασίας των γυναικών για την καλλιέργεια των «θηλυκών» χαρακτηριστικών τους, δηλαδή να γίνουν καλές μητέρες, ώστε να εξασφαλιστούν καλοί πολίτες για την πατρίδα, συνδράμοντας έτσι στη διατήρηση της ανδρικής ηγεμονίας.
3. **Αποτέλεσε το μέσο για τη διεκδίκηση άλλων δικαιωμάτων της γυναίκας:** Μέσω του προσχήματος της εθνικής αναγκαιότητας ανόδου του πνευματικού επιπέδου του λαού το αίτημα για τη γυναικεία εκπαίδευση αποτέλεσε τη βάση για τη διεκδίκηση και άλλων δικαιωμάτων τους, με αποτέλεσμα την αύξηση των προσόντων τους και τη δημιουργία μιας θετικής εικόνας του εαυτού τους (Παπαγεωργίου, 2004).
4. **Συντελεί στη διατήρηση των στερεοτύπων σχετικά με τα «ανδρικά» και «γυναικεία» γνωστικά πεδία:** Οι «φυσιολογικές πρακτικές» της διαφοροποίησης των φύλων μέσω των αναλυτικών προγραμμάτων έχει ως αποτέλεσμα τη διάκριση των επιλογών των μαθητών/τριών σε μαθήματα βάσει του φύλου τους, ενώ το κοινό αναλυτικό πρόγραμμα στα μικτά σχολεία βασίστηκε στην ιδεολογία των ικανοτήτων, των «κινήτρων επίδοσης» και των ατομικών ελεύθερων επιλογών.

5. Αποτελεί το προκάλυμμα για την εσωτερίκευση στάσεων και ιδεολογιών σχετικά με το φύλο: Οι πρακτικές της συνεκπαίδευσης συμβάλλουν στην άρρητη αναπαραγωγή διάκρισης των φύλων. Φορείς αυτών των αντιλήψεων που εμπλέκονται στην αναπαραγωγή των στερεοτύπων είναι οι γονείς, οι εκπαιδευτικοί, οι σύμβουλοι σταδιοδρομίας, οι εργοδότες και οι ίδιοι οι μαθητές (Agnot, 2006).

Έχοντας περάσει ήδη στον 21^ο αιώνα με δεδομένη τη συνεκπαίδευση και τη στατιστικά ίση συμμετοχή αγοριών και κοριτσιών στην εκπαίδευση, ο προβληματισμός σχετικά με την αποτελεσματικότητα της συνεκπαίδευσης δεν έπαψε αλλά μετατοπίστηκε. Έτσι, δικαιολογημένα προβληματίζει ακόμη αυτό που χαρακτηριστικά αναφέρει το 1985 ο Δημαράς στο συνέδριο «Ισότητα των δύο φύλων και Εκπαίδευση»: «...*δε μετατρέψαμε τα σχολεία μας σε μεικτά απλώς υποχρεώσαμε τα κορίτσια μας να φοιτούν σε σχολεία αρρένων...*» (Ζιώγου-Καραστεργίου, 1999α, σελ. 204). Πράγματι οι πολιτικές αποφάσεις υπέρ της μικτοποίησης των σχολείων απέκρυπταν συστηματικά τη διάσταση ανάμεσα στην έννοια της ανάμιξης των φύλων και την ταυτόσημη εκπαίδευσή τους, όσο τα δύο φύλα δεν ενσωματώνονταν σε μια ενιαία μορφή εκπαίδευσης αλλά «ανακατεύονταν» (Agnot, 2006).

7.1. ΟΙ ΥΠΟΣΤΗΡΙΚΤΕΣ ΤΗΣ ΣΥΝΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ

Λαμβάνοντας υπόψη την κοινωνική μας πραγματικότητα, ο διαχωρισμός της παρεχόμενης εκπαίδευσης των παιδιών βάσει της διαφοράς του βιολογικού φύλου είναι ένας τεχνητός καταμερισμός που δεν απαντάται στη ζωή των παιδιών στο σπίτι ή την κοινωνία. Η προβολή τέτοιων διακριτών και ασύμβατων αναγκών των δύο φύλων θεωρείται πως δεν εξυπηρετεί καμία ουσιαστική ανάγκη. Παράλληλα, μια συντηρητική άποψη υπέρ της συνεκπαίδευσης επικεντρώνεται στη δυνατότητα του μικτού σχολείου να αναπαράγει το πρότυπο της «φυσιολογικής ζωής» (Dale, 1969), καθώς θεωρείται πως η γνωριμία των δύο φύλων συμβάλλει στην άμβλυνση ελαττωμάτων του χαρακτήρα, όπως της επιθετικότητας των αγοριών και της «κακεντρέχειας» και «μικροπρέπειας» των κοριτσιών. Πρόκειται για μια αντίληψη βάσει της οποίας η συνεκπαίδευση συνιστά μέσο διατήρησης ενός ετεροφυλόφιλου κόσμου στον οποίο οι άνδρες κυριαρχούν και οι γυναίκες υποτάσσονται και συμπληρώνουν τον ανδρικό κόσμο (Agnot, 2006).

7.2. ΦΕΜΙΝΙΣΤΙΚΕΣ ΑΝΤΙΔΡΑΣΕΙΣ ΣΤΗ ΣΥΝΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ

Ο λόγος ενάντια στη συνεκπαίδευση βασίζεται στην άποψη ότι μέσω αυτής αναπαράγεται ο εκπαιδευτικός σεξισμός, ενισχύονται οι σεξιστικές προκαταλήψεις της οικογένειας και της κοινωνίας, εντείνονται οι σεξιστικές επιλογές, δεν εξασφαλίζεται η συλλογική δράση και η συνειδητοποίηση του φύλου των κοριτσιών και ότι παρακάμπτονται τα ενδιαφέροντα και οι ανησυχίες των κοριτσιών λόγω της ανεπάρκειας του προγράμματος στο οποίο εντάσσονται. Με λίγα λόγια η αποτυχία του θεσμού της συνεκπαίδευσης αποδίδεται στο ότι ουσιαστικά αναπαράγεται η ανδρική συμπεριφορά της προκατάληψης έναντι των γυναικών, καθώς ανατρέφονται παιδιά με κυρίαρχο χαρακτηριστικό τη διαφορά φύλου, φύλης και ρόλων στη ζωή (Κελεσίδου και Χατζηπαναγιώτου, 1999).

Σύμφωνα με τη φιλελεύθερη μεταρρυθμιστική άποψη στο στόχαστρο της κριτικής ενάντια στη συνεκπαίδευση τίθεται η σχολική αποτυχία των κοριτσιών στα θετικά μαθήματα, η πρόσβασή τους στην Τριτοβάθμια Εκπαίδευση (Χατζηδημού κ.ά., 2008) και η απόκτηση γενικής παιδείας. Βάσει της συντηρητικής ιδεολογίας η συνεκπαίδευση προετοιμάζει τη γυναίκα για την απόκτηση των γυναικείων χαρακτηριστικών, ενώ οι γυναίκες δε θα πρέπει να αντιγράφουν τη ζωή των ανδρών, αλλά να στοχεύουν στην ανάπτυξη της γυναικείας αλληλεγγύης (Cowell, 1981). Τέλος, σύμφωνα με τη ριζοσπαστική φεμινιστική άποψη (Deem, 1978) η ανδρική παρουσία στο χώρο της εκπαίδευσης ευθύνεται για τη χαμηλή αυτοαντίληψη των γυναικών, τις χαμηλές ακαδημαϊκές επιδόσεις τους και τα στενά παραδοσιακά τους ενδιαφέροντα, ενώ τα αμιγή σχολεία μπορούν να εξασφαλίζουν την προβολή της γυναικείας ηγετικής δράσης, τη γυναικεία φιλία, την αίσθηση αλληλεγγύης, την ισχυροποίηση της γυναικείας θέσης και τη βελτίωση του ανθρώπινου δυναμικού (Agnot, 2006).

8. ΠΡΟΫΠΟΘΕΣΕΙΣ ΓΙΑ ΤΗΝ ΕΠΙΤΥΧΗ ΕΦΑΡΜΟΓΗ ΤΗΣ ΣΥΝΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ

Η εκπαιδευτική ισότητα δεν είναι δυνατό να εξασφαλίζεται μέσω ενός τύπου σχολείου. Η εξάλειψη του σεξισμού προϋποθέτει αλλαγές στην εντός οικογένειας κοινωνικοποίηση του ατόμου και στο πρόγραμμα διδασκαλίας (Κελεσιδου και Χατζηπαναγιώτου, 1999). Σε επίπεδο εκπαιδευτικής πρακτικής για να γίνει στόχος η ισότητα των δύο φύλων απαιτείται εκπαίδευση των εκπαιδευτικών, πρακτική τους άσκηση (Χατζηδήμου, 2003), αναπροσαρμογή του αναλυτικού προγράμματος, νέα σχολικά εγχειρίδια, εξασφάλιση κατάλληλων χώρων, επανεκπαίδευση των γονέων και των διοικητικών στελεχών. Τη λύση στο πρόβλημα των άνισων για τα δύο φύλα εκπαιδευτικών ευκαιριών μπορεί να δώσει το μικτό σχολείο με πηγές που θα διασφαλίζουν μια ισότιμη εκπαίδευση παράλληλα με τη δυνατότητα προβολής των διακρίσεων του φύλου και για τους μαθητές/τις μαθήτριες και για τους/τις εκπαιδευτικούς (Αρνότ, 2006). Παράλληλα, όμως, θα πρέπει να γίνει κατανοητό πως η συνεκπαίδευση συνιστά πολιτικό και όχι απλά εκπαιδευτικό ζήτημα, κάτι που περαιτέρω προϋποθέτει ανάπτυξη της ατομικής και κοινωνικής συνείδησης, της αυτογνωσίας, της εμπέδωσης του κοινωνικού ρόλου του σχολείου ως μοχλού αναπαραγωγής και κοινωνικής αναδόμησης (Κελεσιδου και Χατζηπαναγιώτου, 1999).

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

<http://www.kethi.gr>

- Academy of Finland, (1999). *Women in Academia, Report of the working group appointed by the Academy of Finland*, Edita Ltd. Helsinki.
- Αρνότ, Μ. (2006). *Διαδικασίες Αναπαραγωγής του Φύλου: Εκπαιδευτική θεωρία και φεμινιστικές πολιτικές*. Αθήνα: Μεταίχμιο.
- Αθανασιάδου, Χ. & Πετρίδου, Β. (1997). *Αναπαραστάσεις γυναικών στα βιβλία της Ιστορίας και της Κοινωνιολογίας του Λυκείου* στο Β., Δεληγιάννη & Σ., Ζιώγου (επιμ. έκδοσ.). *Φύλο και Σχολική Πράξη*. Θεσσαλονίκη: Βάνιας.
- Βιτσιλάκη-Σορωνιάτη, Χ., Μαράτου-Αλιπράντη, Λ. & Καπέλλα-Λαγουδάκη, Α. (2001). *Εκπαίδευση και φύλο (Μελέτη Βιβλιογραφικής Επισκόπησης)*. Αθήνα: Κ.Ε.Θ.Ι.
- Cowell, B. (1981). *Mixed and single sex grouping in secondary schools*, *Oxford Review of Education*, 7, 2, p.p. 165-72.
- Dale, R.R. (1969). *Mixed or Single Sex School*, vol. 1, London: Routledge & Kegan Paul.
- Deem, R. (1978). *Women and Schooling*, London: Routledge & Kegan Paul.
- Ζιώγου-Καραστεργίου, Σ. (1997). *Από την «Αγωγή του Πολίτη» στην «Αγωγή των Πολιτών» και των δύο φύλων. Περιορισμοί, όρια και προοπτικές στην ελληνική Εκπαίδευση* στο Β., Δεληγιάννη & Σ., Ζιώγου (επιμ. έκδοσ.). *Φύλο και Σχολική Πράξη*. Θεσσαλονίκη: Βάνιας.
- Ζιώγου, Σ. (1998). *Εκπαιδύοντας τους Έλληνες πολίτες: η Αγωγή του Πολίτη στο Ελληνικό Εκπαιδευτικό Σύστημα. Από την Αγωγή του Πολίτη στην Αγωγή των Πολιτών* στο Δεληγιάννη-Κουϊμτζή, Β. (επιμ. έκδοσ.). *Γυναίκες και ιδιότητα του πολίτη: Διαστάσεις Δημοκρατίας και Ισότητα των Φύλων στην Εκπαίδευση των Εκπαιδευτικών*. Θεσσαλονίκη: Βάνιας.
- Ζιώγου-Καραστεργίου, Σ. (1999α). *Η μικτή εκπαίδευση στα δευτεροβάθμια σχολεία στην Ελλάδα: προοπτικές και δημόσιες συζητήσεις από τις αρχές του αιώνα μας μέχρι σήμερα* στο Β., Δεληγιάννη & Σ., Ζιώγου (επιμ. έκδοσ.). *Εκπαίδευση και Φύλο: Ιστορική Διάσταση και Σύγχρονος Προβληματισμός*. Θεσσαλονίκη: Βάνιας.
- Ζιώγου-Καραστεργίου, Σ. (1999β). *Προ των προπυλαίων: Η εξέλιξη της ανώτατης εκπαίδευσης των γυναικών στην Ελλάδα* στο Β., Δεληγιάννη & Σ., Ζιώγου (επιμ. έκδοσ.). *Εκπαίδευση και Φύλο: Ιστορική Διάσταση και Σύγχρονος Προβληματισμός*. Θεσσαλονίκη: Βάνιας.
- Ζιώγου-Καραστεργίου, Σ. (2006α). *Από τα Παρθεναγωγεία στα Γυμνάσια Θηλέων: Παιδαγωγική θεωρία και εκπαιδευτική πράξη κατά τις τρεις πρώτες δεκαετίες του 20^{ου} αιώνα. Λόγος και αντίλογος στο πλαίσιο της «Νέας Αγωγής» και των μεταρρυθμίσεων του Ελ. Βενιζέλου* στο Σ., Ζιώγου-Καραστεργίου (επιμ. έκδοσ.). *Διερευνώντας το φύλο:*

- Ιστορική διάσταση και σύγχρονος προβληματισμός στη Γενική, Επαγγελματική και Συνεχιζόμενη Εκπαίδευση.* Θεσσαλονίκη: Βάνιας.
- Ζιώγου-Καραστεργίου, Σ. (2006β). «Όχι και Καθηγήτριαι!»: Επαγγελματικές επιλογές, ακαδημαϊκή εξέλιξη και κοινωνική παρουσία των πρώτων πτυχιούχων γυναικών στο Σ., Ζιώγου-Καραστεργίου (επιμ. έκδοσ.). *Διερευνώντας το φύλο: Ιστορική διάσταση και σύγχρονος προβληματισμός στη Γενική, Επαγγελματική και Συνεχιζόμενη Εκπαίδευση.* Θεσσαλονίκη: Βάνιας.
- Ζιώγου-Καραστεργίου, Σ. & Κελεσίδου, Ε. (1997). *Οι νομοθετικές ρυθμίσεις για την εκπαίδευση των κοριτσιών στην Ελλάδα κατά τον 20^ο αιώνα: κενά και αντινομίες στο Β., Δεληγιάννη & Σ., Ζιώγου (επιμ. έκδοσ.). Φύλο και Σχολική Πράξη.* Θεσσαλονίκη: Βάνιας.
- Zuga, K. (1996). Addressing Women's Ways of Knowing to Improve the Technology Education Environment for All Studets. *Journal of Technology Education.* vol. 10 n. 2, p.p. 57-71.
- Ιστορία του Ελληνικού Έθνους* (1977), τόμ. ΙΓ', Αθήνα, Εκδοτική Αθηνών.
- Ιστορία του Ελληνικού Έθνους* (1978), τόμ. ΙΕ', Αθήνα, Εκδοτική Αθηνών.
- Κελεσίδου, Ε. & Χατζηπαναγιώτου, Β. (1999). *Ο θεσμός της συνεκπαίδευσης. Πραγμάτωση ή ματαίωση προσδοκιών για τα κορίτσια;* Στο Β., Δεληγιάννη & Σ., Ζιώγου (επιμ. έκδοσ.). *Εκπαίδευση και Φύλο: Ιστορική Διάσταση και Σύγχρονος Προβληματισμός.* Θεσσαλονίκη: Βάνιας.
- Κορωναίου, Α., (2003). *Ασκήσεις ευαισθητοποίησης επιμορφούμενων εκπαιδευτικών: Για μια εκπαίδευση ίσων ευκαιριών για όλους και όλες...* [Έργο: Ευαισθητοποίηση εκπαιδευτικών και παρεμβατικά προγράμματα για την προώθηση της ισότητας των φύλων]. Αθήνα: Κ.Ε.Θ.Ι.
- Κυρίδης, Α. (1997). *Η Ανισότητα στην Ελληνική Εκπαίδευση και η Πρόσβαση στο Πανεπιστήμιο (1955-1985).* Αθήνα: Gutenberg.
- Λαμπράκη-Παγανού, Α. (1995). «Η γυναικεία εκπαίδευση και οι νομοθετικές ρυθμίσεις στην Ελλάδα (1878-1985)», στο *Εκπαίδευση και Ισότητα Ευκαιριών* (Πρακτικά Συνεδρίου). Αθήνα: Υπουργείο Προεδρίας της Κυβέρνησης – Γενική Γραμματεία Ισότητας.
- Menzies, H. (1977). *Women-Centered Learning in a Digital Universe.* Paper presented at Canadian Congress for Learning Opportunities for Women. Montreal. March 1997.
- Official Journal of the European Union, "Regulation (EC) No 1922/2006 of the European Parliament and of the Council of 20 December 2006 on Establishing a European Institute for Gender Equality" (30-12-2006, L.403/9).
- Παπαγεωργίου, Γ. (2004). *Ηγεμονία και φεμινισμός.* Αθήνα: Τυπωθήτω.
- Πολίτης, Α. (1998). *Ρομαντικά Χρόνια: Ιδεολογίες και Νοοτροπίες στην Ελλάδα του 1830-1880.* Αθήνα: Θεωρία και Μελέτες Ιστορίας 14, εκδόσεις Ε.Μ.Ν.Ε. _ Μνήμων.
- Ταρατόρη, Ελ. (2000). *Η επιμόρφωση των εκπαιδευτικών Πρωτοβάθμιας Εκπαίδευσης. Θεωρητική και εμπειρική προσέγγιση.* Θεσσαλονίκη: Εκδοτικός Οίκος Αδελφών Κυριακίδη.
- Τσουκαλάς, Κ. (1985). *Εξάρτηση και Αναπαραγωγή. Ο κοινωνικός ρόλος των εκπαιδευτικών μηχανισμών στην Ελλάδα (1830-1922).* Αθήνα: Θεμέλιο.
- Φραγκουδάκη, Α. (1982). *Εκπαιδευτική Μεταρρύθμιση και Φιλελεύθεροι Διανοούμενοι.* Αθήνα: Κέδρος.
- Χατζηδήμου, Δ. (2003). Σκέψεις και προτάσεις για την αναβάθμιση της εκπαίδευσης. Θεσσαλονίκη: Εκδοτικός Οίκος Αδελφών Κυριακίδη.
- Χατζηδήμου, Δ. & Στραβάκου, Π. (2005). *Τα Π.Ε.Κ. ως φορείς θεσμοθετημένης επιμόρφωσης και η συμβολή τους στη διδακτική πράξη. Το παράδειγμα του 1^{ου} Π.Ε.Κ. Θεσσαλονίκης.* Θεσσαλονίκη: Εκδοτικός Οίκος Αδελφών Κυριακίδη.
- Χατζηδήμου, Δ. κ.ά. (επιμ. έκδ.). (2008). *Πρόσβαση στην Τριτοβάθμια Εκπαίδευση. Πρακτικά ΙΒ' Διεθνούς Συνεδρίου της Παιδαγωγικής Εταιρείας Ελλάδος.* Αθήνα: Ατραπός.